

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто сутність банківської діяльності та механізм її регулювання з використанням фінансово-економічних методів. Розкрито та доведено необхідність регулювання банківської діяльності в умовах ринкової трансформації. Розглянуто зміст і структуру методів державного регулювання та їх вплив на діяльність комерційних банків. Розкрито особливості впливу грошово-кредитної політики НБУ на банківську систему в умовах ринкової трансформації.

Ключові слова: банківська система, регулювання банківської діяльності, НБУ, кредити, депозити, грошово-кредитна політика.

Вступ. Державне регулювання банківської діяльності в ринковій економіці здійснюється, насамперед, у рамках самої банківської системи і знаходить своє вираження у впливі на комерційні банки Центробанку. Воно необхідне для здійснення законодавчо визначених завдань суспільного відтворення.

Державне регулювання комерційних банків – це комплекс заходів, яких уживають відповідні державні органи для підтримання стабільності та ефективності банківської діяльності, обмеження негативних наслідків різноманітних ризиків. Головна мета регулювання банківської сфери – підвищення рівня надійності, стабільності банківської системи в цілому та захист інтересів кредиторів і вкладників. У банківській системі України НБУ визначений як головний банк країни і кредитор останньої інстанції. Він знаходиться в державній власності і служить основним суб'єктом державного регулювання функціонування комерційних банків. Центральний банк покликаний приводити їхню діяльність у відповідність із загальною економічною стратегією і виступає ключовим агентом державної грошово-кредитної політики.

В умовах ринкової трансформації економіки фінансовий механізм державного регулювання банківської діяльності слід розглядати як сукупність економіко-правових форм, методів та інструментів, які використовує держава в процесі регулювання та за допомогою яких впливає на суб'єктів грошово-кредитного ринку, з метою забезпечення стабільного функціонування як банківської діяльності і захисту інтересів вкладників, так і економіки в цілому.

Регулюванню банківської діяльності, грошового обігу та кредиту присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, зокрема О. Василика, В. Вітлінського, А. Гальчинського, А. Даниленка, О. Дзюблюка, О. Заруби, Т. Ковальчука, Н. Костіної, І. Лютого, А. Мороза, П. Нікіфорова, А. Пересади, О. Пилипченка, М. Пуховкіної, М. Савлука, О. Шарова, В. Ющенко та багатьох ін.

Водночас не всі аспекти державного регулювання банківської системи розкриті з належною мірою глибини та обґрунтованості. Зокрема, недостатньо висвітлені дослідження економічної сутності державного регулювання банківської системи на макро- та мікрорівнях.

Постановка завдання. Мета дослідження – теоретико-методологічне обґрунтування системи державного регулювання банківських установ та розробка механізмів її реалізації в Україні в умовах трансформації економіки, що позиціонується із загальнонаціональних інтересів.

Результати. У статті поставлено за мету довести такі гіпотези про регулювання банківської діяльності в умовах ринкової трансформації:

- на підставі українського досвіду обґрунтована необхідність державного нагляду за діяльністю банківських установ, розроблено конкретні рекомендації щодо впровадження форм регулювання банківської діяльності як регулювання допуску банків на ринки, страхування банківських депозитів, регулювання внутрішньої структури комерційних банків;

- дано оцінку ролі Національного банку України як головного державного регулятивного органу банківської діяльності, обґрунтована доцільність закріплення за ним наглядових функцій на цьому етапі розвитку банківської системи;

- дано характеристику сучасного стану банківського сектора, а також надання відповідних рекомендацій щодо регулювання банківської діяльності.

Справедливість цих гіпотез дозволить значно спростити подальші наукові дослідження у сфері регулювання банківської діяльності в умовах ринкової трансформації.

Основна складова частина механізму державного регулювання банківської діяльності - фінансові інструменти, що регулюють таку діяльність:

- інструменти, які прямо не впливають на діяльність банківських установ та регулюють надходження й використання податків, розподіл бюджету, зовнішньоекономічну діяльність;

- інструменти безпосереднього впливу на банківську діяльність, такі як використання обов'язкового резервування, облікової ставки, штрафних санкцій, страхування.

Для впровадження фінансового механізму державного регулювання банківської діяльності застосовують різні напрями, методи й механізми. Як правило, у світовій практиці здебільшого не допускається встановлення прямих заборон або лімітів. Тому там використовують три основні види методів державного регулювання: податкові, нормативні та коригуючі. Центральний банк використовує, як правило, лише нормативні та коригуючі методи. Тому слід зазначити, що в процесі регулювання беруть участь і податкова адміністрація, яка контролює надходження до державного бюджету, і органи законодавчої влади, розробляючи та приймаючи нормативні акти стосовно діяльності банківських інститутів, і фонд гарантування депозитів, оскільки повинен виконувати функцію моніторингу банківської діяльності, і Національний банк України. Тому, на нашу думку фінансовий механізм державного регулювання банківської діяльності повинен працювати системно.

Нормативні методи пов'язані з кількісними характеристиками операцій або напрямку діяльності, які регулюються, тобто визначаються певні обмеження або пільги. Що стосується коригуючих методів, то можна вважати їх доповнюючими до вище названих, бо за допомогою коригування можна стимулювати вплив на різні економічні процеси залежно від ситуації, яка складається на грошовому ринку та ринку банківських послуг. Тому цей метод можна вважати найбільш оперативним та гнучким. Крім різноманітних методів регулювання банківської діяльності, в економічній літературі зустрічаються різні засоби впливу на процес регулювання з боку держави [1, 2].

За даними Національного банку України, на 01.01.2010 у країні діяло 182 кредитні установи (табл. 1).

Аналітична оцінка динаміки розвитку банківської системи України засвідчила, що кількість банків за реєстром НБУ збільшилась зі 181 станом на 01.01.2005 до 192 банків станом на 01.01.2010, крім того, за цей період збільшилась кількість діючих банків зі 160 до 182, що свідчить про досягнення відносної стабілізації кількості банків та

продовження екстенсивного росту банківської системи. Крім того, позитивним моментом є зміна структури власності банків, внаслідок чого сьогодні в Україні залишилося лише два державних банки. Аналіз розмірів капіталів комерційних банків України засвідчив, що нині практично не існує великих банків за міжнародними стандартами, тому формується тенденція до збільшення частки іноземного капіталу в статутному капіталі комерційних банків та злиття малих банків (на 01.01.2005 частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківської системи збільшилася відносно 01.01.2010, на 01.01.2005 становила 9,6 % а на 01.01.2010 - на 35,8 %).

Таблиця 1

Кількість банків України (на початок періоду) [5]

№ з/п	Показники	Роки					
		2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197
2.	Кількість діючих банків	160	165	170	175	184	182
2.1	з них: з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51
2.1.1	у т. ч. зі 10 0% іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18
3.	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35,0	36,7	35,8

В Україні за роки незалежності напрацьовано нормативно-правову базу щодо банківської діяльності та її регулювання, постійно вдосконалюються методи й форми регулювання, нагляду та контролю за банківською діяльністю. Однак, висока ціна за банківські послуги, обмежений спектр цих послуг, відсутність відповідної фінансової інфраструктури на рівні з розвиненими країнами, яка б стимулювала вкладання коштів, повільний розвиток у процесі зростання дієвості банківського регулювання та нагляду стимулюють подальше реформування банківської системи та грошово-кредитної політики. Тому основні напрями в процесі реформування повинні бути спрямовані на відновлення довіри населення до банківської діяльності, розгалуження мережі страхування депозитів як для населення, так і для юридичних осіб, підтримання стабілізації національної грошової одиниці, вдосконалення та підвищення ефективності платіжної системи, вдосконалення регулюючої функції НБУ [3, 4].

З огляду на це, фінансові інструменти державного регулювання банківської діяльності можна розподілити на такі складові: інструменти грошово-кредитної політики, інструменти бюджетної політики та інструменти страхування. Але всі ці інструменти взаємодоповнюють, використання одних виступає передумовою використання інших у різних економічних ситуаціях. Кредитно-грошова політика -

одна з важливих складових загальноекономічного регулювання з метою забезпечення стійкого економічного зростання, стимулювання інфляції, високого рівня зайнятості та зовнішньоекономічної рівноваги. В роботі виділені основні режими грошово-кредитної політики та основні цілі грошово-кредитного регулювання України (табл. 2).

Таблиця 2.

Форми регулювання банківської системи на кожному етапі монетарного розвитку України

Етапи		Події монетарного розвитку України
1.	1991-1995 рр.	Період гіперінфляції та поступової дезінфляції. Національний банк діяв у режимі підпорядкування уряду, здійснюючи пряме кредитування дефіциту бюджету, збиткових галузей економіки
2.	Початок 1995 р. - серпень 1998 р.	Застосування НБУ валютної прив'язки шляхом використання валютних коридорів. Різкий ріст міжнародних резервів НБУ, що закінчився різким падінням після кризи в Росії у 1998 р.
3.	Вересень 1998 р. – 1999 р.	Вереснева фінансова криза 1998 р. і наступне запровадження розширеного кредитування спільно з МВФ. Визначення грошової бази як монетарного індикатора
4.	2000–2002 рр.	Проголошення керовано-плаваючого курсу. НБУ здійснював валютні інтервенції, однак курс визначався попитом та пропозицією на валютному ринку
5.	2002–2005 рр.	Уперше проголошено на перспективу визначення інфляції пріоритетним цільовим орієнтиром грошово-кредитної політики, тобто поступовий перехід до таргетування інфляції (встановлення цільових орієнтирів щодо показників допустимих рівнів інфляції та здійснення комплексу заходів для запобігання можливому фактичному відхиленню від цих показників)
6.	З 2005 р. до теперішнього часу	НБУ чітко окреслює роль кожного з прогнозних показників. Індекс споживчих цін визначається як пріоритетний орієнтир грошово-кредитної політики. Вплив на динаміку обмінного курсу підпорядковується завданням підтримання цінової і фінансової стабільності. Монетарна база і грошова маса використовуються як проміжні орієнтири у вирішенні завдань забезпечення стабільності грошової одиниці

На сучасному етапі загально визнана точка зору, що Центральний банк як регулятор сфери грошово-кредитного обігу має можливість керувати вартістю національних грошей, котра відображається в цінах на товари та послуги, курсах валют, цінних паперів тощо. Саме за допомогою механізму грошової трансмісії Центральний банк може визначити оптимальну кількість грошової пропозиції, її зміни з урахуванням реальних циклів економічної активності в економіці. Тому вибір грошово-кредитної політики Центрального банку значно залежить від розвитку трансмісійного механізму. Виділення основних каналів монетарної трансмісії в сучасних умовах та кількісна оцінка часового відставання монетарної політики дозволила б НБУ ефективніше й точніше здійснювати прогнозування динаміки грошово-кредитних показників та встановлювати більш реалістичні цільові орієнтири монетарної політики.

У січні 2008 р. облікова ставка Національного банку України зберігалася на рівні 10 % річних.

В умовах високого рівня ліквідності банківської системи обсяги проведених операцій з рефінансування банків у серпні були незначними. Доцільно проаналізувати рівень процентних ставок за кредитами і депозитами порівняно з обліковою ставкою Національного банку України (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка середньозважених процентних ставок за кредитами та депозитами банків

У січні–серпні 2008 р. спостерігалася загальна тенденція до збільшення вартості кредитів, наданих банками в економіку України, та депозитів, залучених банками в суб'єктів господарювання та фізичних осіб при певних коливаннях протягом цього періоду. Різниця між середньозваженими процентними ставками за кредитами та депозитами протягом восьми місяців цього року була суттєво нижчою, ніж у відповідному періоді минулого року.

Завдяки синхронному зменшенню вартості кредитів та депозитів протягом серпня різниця між середньозваженими процентними ставками залишилася на рівні 5,8 в.п., що на 0,7 в.п. менше, ніж у грудні 2007 р.

Як видно з графіка, середньозважені процентні ставки за кредитами та депозитами зросли. За кредитами з 13 % у 01.01.2008 до 16,1 % у 01.01.2010; за депозитами з 10,1 % на 01.01.2008 до 13,4 % на 01.01.2010.

В Україні відповідні регулятивні механізми ще не набули належного рівня розвитку й ефективності. Тому, хоча величина облікової ставки Національного банку України і береться комерційним банком до уваги при встановленні ставок за кредит, вона має більш інформаційний характер, аніж регулятивний.

Вищевказані фактори роблять банківську систему уразливішою до наслідків погіршення ринкової кон'юнктури в умовах економічного спаду.

Висновки. Отже, зрозуміло, що механізм державного регулювання банківської діяльності являє собою явище, яке застосовують з метою підтримання стабільності та ефективної діяльності банківської системи в цілому і захисту інтересів вкладників та

кредиторів. Здійснює його система регулювання та нагляду, яка співпрацює з органами державної влади і створює формальні та неформальні правила функціонування банків через різноманітні методи (прямі, опосередковані та змішані), віддаючи перевагу інструментам, які мають непримусовий характер. Ураховуючи всі вище перераховані причини, методи та інструменти, які використовують у регулюванні в банківській сфері, можна зазначити, що механізм державного регулювання банківської діяльності спрямований на впорядкування та коригування банківської діяльності через нормативні акти, методи нагляду за їх виконанням, на підтримку ефективної і стабільної діяльності банків та захист інтересів вкладників.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121 – III.
2. Міщенко В. І., Слав'янська Н. Г., Коренева О. Г. Банківські операції : Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 796 с. – (Вища освіта XXI століття).
3. Бобиль В. Механізм стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи // Банківська справа. – 2009. - № 5. – С. 25-32.
4. Ключко Л. А. Забезпечення фінансової стабільності банків в умовах фінансової кризи // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 10 (100). – С. 97-105.
5. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу до документа : www.bank.gov.ua

Summary. In the article essence of bank activity and mechanism of its adjusting is considered with the use of financial methods. The necessity of adjusting of bank activity is exposed and well-proven in the conditions of market transformation. It is considered maintenance and structure of methods of government control and their influence on activity of commercial banks. The features of influence of monetary policy of NBU are exposed on the banking system in the conditions of market transformation.

Keywords: banking system, adjusting of bank activity, NBU, credits, deposits, monetary policy.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2010